

nagyjainknak Győr városához fűződő kapcsolatáról. A tágabb összefüggések, folyamatok érzékeltetésével történeti kontextusba ágyazódik egy patinás város helynévtörténeti múltja és jelenkora. A források korrekt feltüntetése, a fejezetet lezáró jegyzetapparátus és irodalomjegyzék a filológiai pontosság, szakmai igényesség fokmérője. Az izgalmas kalandozásokra csábító kötetet újabb „olvasóbarát” fejezet egészíti ki: a Mutató.

Ez a kincsesbánya azonban még jócskán kiaknázatlan. Meg-megcsillan egy-egy archaizmus, ilyen például az *Iszkápa köz* előtagjául szolgáló, a köznyelvben *eszkábál* változatban ismert szóalak, vagy ennek magyarázatában a *burcellás* tájszó (a *Burcellás köz* is innen kapta a nevét). Megtudhatjuk, hogy a város gabonakereskedelmének virágzása idején a vízi fuvarosok lapos fenekű, fedélzet nélküli hajókon, ún. *burcellá*-kon szállították áruikat. Ezeket a dereglyéket a szegkovácsok „eszkábálták”, akik a mai *Iszkápa köz*-ben laktak. Jó lenne tudni azt is, hogy mi lehet a *Gurdony*, *Esztergető*, *Pándzsa*, *Gyirmó*, *Pinkóca* előtagok jelentése, miről nevezték el a *Lesvár utcá*-t. Időnként belefeledkezünk a névhangulatba, ízlelgetjük a *Gyöngy*, *Gyöngyszem*, *Gyöngyvessző*, *Gyöngyvirág*, *Hajnal*, *Hajnalcsillag* utcanevet kissé édeskés, a *Függvény*, *Katód*, *Oxigényvári* előtagok reszelős, túlságosan prózai hangulatát. Az *Aranyos utca* nevének olvastán, ha nagy költőnk meg nem állítaná, sokféle irányba indulhatna el motivációt kereső fantáziánk. Ebben a városban sem ritka a névbokrosítás (*Barka sor – Barka köz*, *Dankó Pista tér – Cinka Panna utca*); ez a téma is megérne egy kitekintést.

A sok izgalmas nyelvi adat, a korrekt közlésmód, a számtalan helyismereti-történeti érdekesség, a közérthető, olvasmányos forma, a mellékletek között szereplő régi térkép- és kéziratismásolatok mind-mind arra biztatják a névtan iránt érdeklődőket és Győr szerepléseit, hogy sűrűn lapozgassuk e jeles kiadványt.

ERDÉLYI ERZSÉBET

**KI VOLT SHERLOCK HOLMES?
TANULMÁNYOK A NEVEK SZEMANTIKÁJÁRÓL
Szerkesztette: SZABÓ ERZSÉBET – VECSEY ZOLTÁN
Klebensberg Kuno Egyetemi Kiadó, Szeged, 2005. 216 lap**

Ha a fenti kérdésre nem is ebből a könyvből kapunk választ, azért minden névtanos számára hasznos és gondolatébresztő olvasmány lehet e tanulmánykötet. A Szegedi Tudományegyetem Germanisztikai Intézete és Irodalomtudományi Doktori Iskolája által támogatott, izléses külsejű kiadvány a „Studia poetica” című sorozatban jelent meg 2005-ben. Habár azóta több mint egy év telt el, a névtanosok közül valószínűleg kevesen találkoztak vele, mivel a tanulmányokat összefogó elméleti kerete meglehetősen távol áll a hagyományos névtantól. Mégis érdemes vele megismerkednünk, hiszen a tanulmányok szerzői olyan névelméleti kérdésekkel foglalkoznak, amelyek a névtanosok előtt sem ismeretlenek.

A zseniális nyomozó alakja, pontosabban neve a könyv szinte minden írásában felbukkan. Úgy tűnik, a probléma kapcsán Holmes olyan „ikonná” vált, mint a szintelen zöld eszmék a generatívoknál vagy a Bill által Joyce-nak küldött rozsmár a kognitívoknál,

ezért remek ötlet volt a szerkesztőktől, hogy e jelképet beemelték a címbe (és a borítóra). A fent említett probléma a „fikcionális (vagy másképp) üres nevek” kérdésköre, ez fogja össze tematikailag a kötetben szereplő tanulmányokat.

A névelméletben igen korán felmerült a tulajdonnevek jelentésének kérdése. Elég, ha Platón Kratüloszára utalunk, amely szerint a tulajdonneveknek hajdan közszói jelentésük volt, amely azonban később elhomályosult. Hagyományosan két vélemény áll egymással szemben: az egyik szerint a neveknek nincs jelentésük (e gondolat magyar képviselője volt például GOMBOCZ ZOLTÁN), a másik szerint viszont van. A kérdés az, hogy mi ez, miből áll ez a jelentés, hiszen az nyilvánvaló, hogy különbözik a közzszavak jelentésétől. Itt megint eltérő álláspontok ismeretesek. Az egyik szerint (pl. CHRISTOPHERSEN, KNEALE) a név jelentése maga a denotátum, vagyis a *Sherlock Holmes* név jelentése maga a pipázó, kockás sapkás detektív. E vélemény cáfolatára szokás felhozni azt az érvet, hogy a denotátummal nem rendelkező neveknek (pl. *Héraklész*, *Sherlock Holmes*, *Völgyzugoly*) is van denotatív jelentésük (pl. STRAWSON, J. SOLTÉSZ). E vitákban a fenti, a kötetben „fikcionális vagy üres nevek”-nek nevezett csoport tehát csak mellékszereplőként, a bizonyítás egyik eszközeként van jelen, a szegediek által összegyűjtött tanulmányok azonban e neveket avatják főszereplőkké. (E kérdés egyébként, mint BEN CAPLAN később bemutatandó írásából megtudjuk, már PARMENIDÉSZT is foglalkoztatta [i. e. 5. sz.], az „üres kifejezés” elnevezés azonban FREGÉTŐL származik.)

A kötetben három kivétellel külföldi szerzők tanulmányai kaptak helyet. Bár ezeket végigolvasva nyilvánvalóvá válik, hogy mi kapcsolja őket össze, mégsem lett volna haszontalan egy bevezető tanulmány vagy legalább egy rövid előszó a vizsgált kérdésekről, irányzatokról, s hogy miért éppen ezeket az írásokat adták közre a szerkesztők. Persze ez elsősorban a logikában, filozófiában kevésbé járatos, ám érdeklődő olvasók, nyelvészek számára lett volna hasznos, még ha a szerkesztők vélhetőleg inkább a szűkebb szakmának szánták is kötetüket. Mielőtt belefognánk a részletesebb áttekintésbe, a félreértések elkerülése érdekében meg kell jegyeznünk, hogy a *név* terminust a névtan szóhasználatától eltérően e tanulmányokban nem csupán a tulajdonnevekre, hanem általában a főnevekre, a dolgok neveire alkalmazzák, ezért a kötetben több nem tulajdonnévvel foglalkozó írás is megtalálható.

Az első tanulmány, CSATÁR PÉTER, KERTÉSZ ANDRÁS és RÁKOSI CSILLA munkája (Nevek a tudományban: Az elméleti terminusok problémájának tündöklése és bukása; 7–72) is ilyen: a tudományos elméletekben használt nevekkkel, vagyis elméleti terminusokkal foglalkozik (pl. *faj*, *atom*). A realista elképzelés szerint ezek közvetlenül nem megfigyelhető, de létező objektumokat jelölnek, az instrumentalista felfogás szerint viszont csak szimbolikus funkciójuk van, a megértést segítik, denotátumuk azonban nincs. A szerzők e kérdéskör vizsgálatának a történetét mutatják be, összevetve egymással a megoldásra tett különböző kísérleteket.

FRANCOIS RECANATI (Hogyan beszéljünk a fikcióról; 73–89) a fikcionális állítások működését vizsgálja (pl.: *A gyerekek azt hiszik, a Mikulás csak akkor jön, ha már mindenki alszik.*). Az ilyen típusú mondatokban egy denotátummal nem rendelkező névről állítunk valamit, vagyis színlelt állításokkal beszélhetünk a fikció keretén belül (a példamondat esetében tehát úgy teszünk, mintha a Mikulás létezne, és e színlelés összefüggésén belül a fenti hitet tulajdonítjuk a gyerekeknek). A szerző különböző, ezzel foglalkozó nézeteket vet össze, többek között WALTON elgondolását a „meinongi színlelés”-ről (e szerint úgy teszünk, mintha a valóságos világon kívül, egy imaginárius dimenzióban a

Mikulás valóban létezne; mivel pedig létezik, referálni is tudunk rá). A nem elsősorban erre a kérdésre koncentráló, de a megoldására alkalmazható felfogások közül LAKOFF és JOHNSON metaforaelméletét emeli ki, hiszen TALMY szerint a metafora kognitív színlelés.

BARBARA ABBOTT tanulmánya a tulajdonnevek jelentésének fent említett általános kérdéséhez szól hozzá (A határozottság és a tulajdonnevek: rossz hírek a leíráselmélet számára; 91–106), GEURTS 1997-es tanulmányát véve alapul. GEURTS szerint a tulajdonnév jelentése maga a denotátum. Munkájában tíz olyan nyelvi jellemzőt mutat be a tulajdonnevek felidézõ elméletének alátámasztására, amelyek közösek a tulajdonnevekben és a határozott leírásokban (nála a határozott leírás és a határozott NP egymás szinonimái, holott a határozott leírást többnyire csak a határozott NP-k egyik fajtájának tekintik a névmások, tulajdonnevek, rámutató szerkezetek stb. mellett). ABBOTT célja annak bizonyítása, hogy e jellemzők nem támasztják alá GEURTS elméletét, mivel néhány esetben a kiemelt jellemzők nem is közösek, máskor pedig a hasonlóságok GEURTS elemzésétõl független tulajdonságokkal magyarázhatók. Ilyen például a tulajdonnevekhez kapcsolódó határozott névelõ kérdése, amely, bár ABBOTT elsõsorban a németre és az angolra hivatkozik, a magyarban is problémás, hiszen vannak olyan tulajdonnevek, amelyek elõtt állhat határozott névelõ, és vannak, amelyek elõtt nem: a határozott névelõ tehát nem magyarázat a szerkezet határozottságára (nem is beszélve azokról a nyelvekrõl, amelyekben nincs névelõ).

A kötetben szereplõ tanulmányok közül a következõ két írás használja a fent említett „üres név” terminust. Idõben MAGDA REIMERÉ a korábbi, ezért ez került elõbbre (Az üres nevek problémája; 107–35). Mivel azonban BEN CAPLAN (Üres nevek; 135–45) számos olyan fogalmat megmagyaráz, amelyet REIMER ismertként kezel, talán érdekesebb lett volna az idõrend ellenére felcserélni e két tanulmányt. Persze CAPLAN nyilvánvalóan a REIMER által fölvetett kérdéseket gondolta tovább, de a tanulmányok közötti erõs kapcsolat miatt nem lett volna zavaró e csere. Így ugyanis a millianizmusban járatos olvasóknak a második tanulmány egyes részei fölõsleges ismétlésnek és bőbeszédüségnek tünhetnek, a kevésbé járatosak pedig aha-élményben részesülnek, utóbb világosodva meg annak háttérérõl, amit korábban olvastak. Mindkét tanulmány a millianizmus azon felfogásából indul ki, hogy a mondatok proposíciókat fejeznek ki. Ezek absztrakt tárgyak, az igazságértékek elsõdleges hordozói, valamint a hit és az állítás attitűdjének tárgyai. Az üres neveknek azonban nincs viselõjük, ezért nem referálnak semmire, emiatt az õket tartalmazó mondatok (pl. *Sparkie* [Keanu Reeves feltételezett, tulajdonnévvel rendelkezõ öngyújtója] *nem létezik.*) semmilyen proposíciót nem fejeznek ki. Mivel egy mondat e felfogás szerint csak akkor jelent valamit, ha kifejez egy proposíciót, e mondatoknak nincsen jelentésük, ugyanakkor nem tünnek jelentés nélkülieknek. Ráadásul egy mondat igazságértéke megegyezik az általa kifejezett proposícióéval, vagyis e mondatoknak igazságértékük sincs, holott igaznak tünnek. E gondolatmenet végpontja, hogy csak az képes õszintén kimondani egy mondatot, aki igaznak véli a mondat proposícióját. E mondatokat tehát senki nem tudná õszintén kimondani, mégis úgy tünik, lehetséges ilyesmi. A két tanulmány e problémák megoldására tett kísérleteket, javaslatokat tekint át; REIMER inkább szerzõk, CAPLAN pedig irányzatok szerint.

SZABÓ ERZSÉBET tanulmánya (A fikcionális tulajdonnevek mint kettõs szemantikai profilú kifejezések; 147–62) KRIPKE 1963-as és 1980-as elméletébõl indul ki. A korábbi szerint a fikcionális entitások nem léteznek, de a világ valamely tényellentétes, lehetséges állapotában létezhetnének. 1980-ban azonban KRIPKE rájött, hogy ebben ellentmondás van,

ugyanis a tényellentétes dimenzióban lévő entitások feltételezik az aktuális entitások létét. SZABÓ ERZSÉBET ezt a problémát PUTNAM koncepcióján, az indexikusságon (merev jelölés) keresztül, a kétdimenziós modális szemantika felhasználásával igyekszik feloldani.

RUTH RONEN 1994-es írása a legkorábbi a kötetben szereplők közül (Fikcionális entitások, hiányos létezők; 163–81); az előzőektől eltérően – feltehetőleg terjedelmi okokból – nem közlik teljes egészében, de egy lábjegyzetben röviden összefoglalják a kihagyott rész lényegét. A szerző irodalmi szövegekben, többek közt Jane Austen „Emmá”-jában vizsgálja, hogyan vezetődnek be a fikcionális entitások (nem feltétlenül tulajdonnevek, lehetnek például helyszínek is, az irodalom által teremtett és a nyelv által létrehozott konstrukciók) a művek fikcionális világába, hogyan válnak határozottá.

Az utolsó tanulmányban VECSEY ZOLTÁN (A tulajdonnevek mint indexikus kifejezések; 182–208) a szokványos személyneveket az indexikus kifejezésekhez hasonlítja. Az indexikusok olyan szavak, amelyeknek szemantikai tartalmát a lexikai jelentés, a kompozíció szintaktikai szabályai és a nyelvhasználat aktuális körülményei együttesen határozzák meg. Pl.: *Ez kényelmes*. E mondat értelmezéséhez elengedhetetlen, hogy a kontextus tartalmazza azt a tárgyat, amelyről a kényelmesnek-lenni tulajdonságot állítjuk. Az *itt* és a *most* sikeres referálásához ráadásul a beszélői szándék ismerete is szükséges, hiszen az előbbi jelölhet egy cm^2 -t, de akár a Naprendszer is. Ezekhez hasonlóan működnek a szokványos személynevek is. Ha egy név homonim (pl. több *Kovács István* nevű tanár él Szegeden), a névhasználóknak kell előhívniuk a hosszú távú memóriájuk egyedi helyein tárolt mentális fájlokban lévő információkat, amelyek a személynevek referenseihez kapcsolódnak.

Bár a röviden bemutatott írások a névtanban eddig inkább csak érintett területet vizsgálnak a névtanosok számára szokatlan módszerekkel, érdemes őket (és a további vizsgálódást segítő, épp ezért rendkívül hasznos általános bibliográfia által ajánlott olvasmányokat) alaposabban is tanulmányoznunk. Egyrészt azért, hogy újra és újra tudatosítsuk magunkban: ugyanazzal a kérdéssel többféle elméleti keretben, többféle irányból közelítve, többféle módszerrel is lehet hitelesen foglalkozni, másrészt azért, mert a tudományos megújulást mindig a különböző tudományterületek közötti együttműködés és a tudományok közti érintkező területek vizsgálata eredményezi.

SLÍZ MARIANN

A RION. KÖNYVSOROZATAIRÓL: QUADRION. ÉS QUIRION.

1. A Rómában, ENZO CAFFARELLI főszerkesztésében megjelenő és nemzetközi súlyának is megfelelően immár tekintélyesnek mondható *Rivista Italiana di Onomastica* (RION.) megjelenésének 10. évfordulójától, azaz 2005-től (az évente kb. 6-700 oldalon kiadott két szám mellett) két könyvsorozatot is újtára bocsát. A főszerkesztő mindkét sorozat esetében szintén ENZO CAFFARELLI, a kiadó pedig a római Società Editrice Romana.